

ВІДГУК
на дисертацію Навроцької Віри Вячеславівни
«Взаємозв'язок й колізії кримінального процесуального та
кримінального законодавства України», подану на здобуття наукового
ступеня доктор юридичних наук за спеціальністю 12. 00. 09 –
кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-
розшукова діяльність

Актуальність дослідження В. В. Навроцької «Взаємозв'язок й колізії кримінального процесуального та кримінального законодавства України» можна охарактеризувати одним реченням: «У вітчизняній науці кримінального процесу та кримінального права відсутні ґрунтовні наукові розвідки, спрямовані на комплексне осмислення проблем взаємозв'язку кримінального права та кримінального процесу». Вже це твердження обумовлює наукову значущість та актуальність представленої до захисту роботи.

Загальновідомо, що процес застосування норм кримінального процесуального законодавства перебуває в органічному взаємозв'язку із застосуванням норм законодавства кримінального. Кримінальне правовідношення, викликане до життя фактом учинення кримінального правопорушення, може реалізуватися тільки через діяльність органів, що ведуть кримінальний процес. Вже багато років тому правники зазначали, що від трьох фундаментальних матеріальних галузей права — цивільного, адміністративного та кримінального — ідуть генетичні, функціональні й структурні зв'язки до відповідних трьох процесуальних галузей — цивільної процесуальної, адміністративно-процесуальної, кримінальної процесуальної. Таким чином, процесуальні галузі пов'язані з матеріальним правом генетично, функціонально і структурно.

Вчені вже багато років тому звертали увагу на органічний зв'язок, взаємозалежність і нерозривність кримінального процесу й кримінального

Львівський державний університет внутрішніх справ	
СВР Д 35.725.05	
Вх.№	1/74 від 21.05.2025
кількість аркушів	
Осн.док.	37 додат. -

(матеріального) права. Науковці одностайно підкреслюють єдність природи кримінального й кримінального процесуального права, їхні спільні завдання, той факт, що в механізмі правового регулювання матеріальні й процесуальні норми виступають як єдине ціле — спосіб правового впливу, становлячи дві підсистеми єдиної системи юридичних норм. Крім того, норма кримінального права взагалі не може бути реалізована поза кримінальною процесуальною діяльністю. Кримінальний процес фактично є інструментом установлення кримінальної відповідальності й покладання її на особу, що вчинила кримінальне правопорушення (хоча завдання кримінального провадження цим не обмежуються). Тільки в нерозривній єдності обидві галузі права здатні служити розв'язанню єдиного, спільного для них завдання — боротьбі зі злочинністю. Таким чином, кримінальний процес без кримінального права є безпредметним, у свою чергу, кримінальне право без процесу є нежиттєздатним, що ще раз підкреслює органічну єдність двох галузей права, які розглядаються.

Взаємозв'язок норм двох галузей права виявляється в тому, що обидві галузі оперують спільними поняттями: злочин, склад злочину, кваліфікація, кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, дійове каяття, затримання, потерпілий і т. ін. Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність є підставою для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції (ст. 409 КПК). Роль правильного з'ясування смислу закону при кваліфікації кримінального правопорушення під час досудового розслідування й під час судового розгляду є дійсно значною, у зв'язку з цим в юридичних виданнях навіть з'явилася пропозиція доповнити КПК відповідною статтею «Тлумачення закону і кваліфікація злочинів», в якій пропонується передбачити вимогу до суду, прокурора й особи, яка здійснює дізнання, при вирішенні питання про кваліфікацію кримінального правопорушення обґрунтовувати те тлумачення закону, на підставі якого вони здійснюють кваліфікацію цього діяння.

Бланкетні диспозиції матеріально-правових норм і зокрема статей, які містяться у розділі XVIII КК «Злочини проти правосуддя», набувають

конкретного змісту тільки на підставі кримінального процесуального закону.

Дві галузі права мають спільні комплексні інститути. До таких інститутів слід віднести, на наш погляд, інститути приватного обвинувачення, амністії та помилування, звільнення від кримінальної відповідальності й покарання. Деякі інститути настільки тісно поєднують у собі ознаки кримінально-правові й процесуальні, що важко вирішити питання про віднесення їх до тієї чи іншої галузі права.

Отже, звернення авторки дисертації до проблем взаємодії та колізійні кримінального процесуального та кримінального законодавства України є безумовно актуальним.

Актуальність дослідження обумовлюється також триваючим процесом підготовки нового кримінального законодавства, потенційною перспективою наступної трансформації чи повного перегляду процедури його застосування. Крім того, дисертація виконана відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03. 2021 р. №119/2021 та узгоджується з напрямом науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на 2020-2024 рр. (№ державної реєстрації - 0121U1139330) та «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів Національної поліції» на 2022-2025 рр. (№ державної реєстрації -0122U001871) (с. 28 дис).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації авторка бачить побудову *теоретичної концепції*, яка відображає, з одного боку, різні аспекти та грані взаємозв'язків вітчизняного кримінального матеріального та процесуального закону, демонструє нерозривність, невіддільність двох складових частин кримінально-правового комплексу, а з іншого – неузгодженість (колізійність) норм права двох галузей кримінального циклу. Крім теоретичної концепції, авторка ставить себе за мету розробити та

запропонувати рекомендації з усунення виявлених розбіжностей у правовому регулюванні одних і тих самих питань та/або подолання таких колізій під час правозастосування (с. 28 дис.).

Задля досягнення дослідницької мети авторкою роботи визначено одинадцять ключових завдань: 1) теоретично осмислити генезу диференціації кримінального процесуального та кримінального законодавства; 2) здійснити аналіз історії відокремлення кримінального матеріального та процесуального законодавства; 3) з'ясувати стан дослідження проблеми взаємозв'язків та колізій між кримінальним матеріальним та процесуальним законодавством у вітчизняній юридичній літературі; 4) встановити, як процесуальна надмірність та процесуальна недостатність законодавчої регламентації впливають на реалізацію положень матеріального кримінального закону; 5) з'ясувати доцільність застосування арсеналу сил та засобів кримінального процесу для встановлення й доказування квазі кримінально-правових обставин; 6) проаналізувати інститут ПЗМХ/ПЗПХ під кутом зору нерозривного зв'язку між нормами кримінального й кримінального процесуального законодавства та необхідності усунення суперечностей між ними; 7) дослідити кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення з огляду на необхідність узгодження положень кримінального матеріального та процесуального законодавства; 8) встановити, якою мірою у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх ураховано нерозривні зв'язки кримінального матеріального та процесуального законодавства; 9) дослідити, як відбувається охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження в аспекті взаємозабезпечення матеріальних підстав відповідальності та її процесуальної реалізації; 10) встановити адекватність відображення процесуального порядку отримання достовірних доказів та істинних висновків під час здійснення провадження в положеннях матеріального кримінального закону; 11) здійснити процесуальний аналіз положень матеріального кримінального закону, спрямованих на забезпечення своєчасного розкриття й припинення кримінальних правопорушень (с. 29 дис.).

Об'єктом дослідження є система правових норм, які виступають матеріально-правовою підставою та регламентують процесуальну форму діяльності вітчизняної системи кримінальної юстиції в аспекті чинної правової регламентації та перспектив її вдосконалення (с. 30 дис.).

Більш конкретним та деталізованим аспектом роботи, тобто її *предметом*, дисертантка бачить взаємозв'язки й колізії кримінального процесуального та кримінального законодавства України (с. 30 дис.).

Будучи прихильницею поліметодологічного підходу до пізнання, з огляду на об'єкт та предмет дослідження, його мету та завданням, В. В. Навроцька застосовує сучасні методологічні підходи, які охоплюють систему методів, на які вона першочергово орієнтується при аналізі як концептуально-теоретичних (розділи 1 і 2), так і практично-прикладних (розділи 3 і 4) положень, під час формулюванні висновків та численних пропозицій до чинного законодавства. На с. 30-33 роботи дисертантка пояснює методологію та підходи, що використовувалися під час наукового дослідження. Зокрема, в роботі застосовані загальнонаукові методи, серед яких *діалектичний, онтологічний, антропологічний; методи: абстрагування, індукції, аналізу та синтезу, системний, герменевтичний, ідеалізації*. Серед спеціально-наукових використовувалися методи, які є специфічними для юридичних досліджень, поміж яких: *історико-правовий, метод порівняльного правознавства, догматичний метод, вивчення правозастосовної практики, правового прогнозування*. Вибір методологічного підґрунтя сприяв достовірності та обґрунтованості висунутих гіпотез та висновків, які зроблені за підсумками дослідження.

При написанні роботи авторка спиралась на достатню кількість джерел (871 найменування), ґрунтовно і критично вивчив наукові праці українських та зарубіжних дослідників з права (с. 361-454 дис.).

Основні положення й результати дослідження були апробовані на всеукраїнських наукових конференціях з опублікуванням тез доповіді (с. 39-40, с. 30-31 дис.; с. 22- 29 автореф.).

Плідна наукова діяльність авторки знайшла своє підтвердження у значній кількості опублікованих праць (їх 63), що висвітлюють основні результати дисертаційного дослідження та суттєво доповнюють, розвивають, поглиблюють її теоретичні й практичні положення, висновки та пропозиції (с.11-21, 40 дис.; с. 22-29 автореф.). Зокрема, авторкою видано одноособова монографія (Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169 с.). Вона також є співавторкою великої колективної монографії «Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.).

Науковий доробок авторки на шляху до захисту дисертації втілюється у 57 публікаціях, які висвітлюють ключові результати її дослідження та роблять вагомий внесок у розвиток науки. Серед публікацій варто відмітити 14 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 23 наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та 6 наукових публікацій, які додатково відображають результати дисертації. Авторка успішно представила свої наукові підходи на міжнародному рівні, що знайшло відображення у 14 статтях, опублікованих у виданнях, включених до авторитетних наукометричних баз Scopus та Web of Science. Такий результат є вагомим внеском у розвиток науки кримінального процесу та свідченням високого рівня дослідницької діяльності В.В. Навроцької.

У науковому доробку є статті, опубліковані у співавторстві, втім авторський внесок дисертантки належним чином визначений.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена до захисту дисертація В.В. Навроцької є першим в Україні дослідженням дисертаційного характеру проблем взаємозв'язків кримінального та кримінального процесуального законодавства. У ній розроблена концепція забезпечення єдності та взаємообумовленості кримінального матеріального та

процесуального права та вирішення можливих колізій між відповідними нормами права. Окремі положення, які складають наукову новизну будуть проаналізовані в тексті відгуку при аналізі змісту роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дисертаційної роботи застосовано та мають перспективу застосування у правотворчій діяльності: 1) для удосконалення КК та КПК України в частині регламентації застосування примусових заходів медичного характеру, для удосконалення положень Книги восьмої Проекту КК України 2019-2025р.р., розроблюваного Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з правової реформи при Президентіві України. Всі результати підтверджуються актами впровадження (с. 469-477 дис.); 2) в освітній діяльності; 3) у науковій діяльності (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Львівського державного університету внутрішніх справ №4 від 05.03. 2025 р.); 4) в правозастосовній діяльності: суддями Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду під час вивчення судової практики та у процесі аналітичної діяльності, здійснюваної департаментом аналітичної та правової роботи Верховного Суду (Акт впровадження №131/0/158-25 від 17.03. 2025 р.).

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Структурно робота складається з чотирьох розділів, 11 підрозділів. Загальний обсяг дисертації становить 491 сторінку, із них основний текст - 335 сторінок. Дисертація має чітку та логічну структуру, що забезпечує її концептуальну цілісність, а під час ознайомлення з роботою добре структурування сприяє глибокому вивченню її змісту. Зміст окремих підрозділів послідовно розкриває основні положення та висновки, забезпечуючи цілісність і системність наукового викладу.

На початку характеристики роботи, як певну пролегомену хотілося б зазначити таке. Обсяг проблематики, узагальнень та концептуальних питань, закладених у цій дисертації, є настільки всеосяжним, що перед опонентом постає складне завдання — охопити всю глибину, глобальність і значущість

досліджуваних аспектів у межах виступу під час захисту роботи. Ця місія майже нездійсненна, адже кожне із порушених питань заслуговує на окреме ґрунтовне обговорення. Тож, я як офіційний опонент, виходячи зі своєї наукової позиції та критичного аналізу, буду акцентувати увагу на найбільш актуальних і вагомих положеннях дослідження. Такий підхід дозволить сфокусувати дискусію на концептуальних аспектах, що мають визначальний вплив на правову науку та практику.

РОЗДІЛ 1. «Методологічні засади визначення співвідношення між положеннями матеріального та процесуального кримінального законодавства» (с. 42-120) складається з трьох підрозділів, в яких авторка намагається створити концептуально-теоретичне підґрунтя роботи, пояснити генезу диференціації кримінального матеріального та кримінального процесуального законодавства (с. 42-83); вивчити історичний досвід диференціації кримінального матеріального та процесуального права й законодавства (с. 83-98 дис.) та продемонструвати в чому саме полягають колізії між кримінальним матеріальним та процесуальним законодавством (с. 98-116 дис.).

Зокрема в першому підрозділі авторка бере за основу концептуальне положення, що «в основі взаємозв'язків і взаємозалежності кримінального матеріального та процесуального законодавства, обумовленості цих галузей, їх відмінностей, а також колізійних зав'язків знаходяться принципи цих галузей законодавства». Саме тому В.В. Навроцька питання про генезу диференціації двох галузей права розпочинає з встановлення співвідношення між засадами кримінального та кримінального процесуального законодавства (с. 42 дис) та їх завданнями.

Здійснюючи порівняння засад двох галузей законодавства, що містяться в чинному КПК України та проекті КК України, авторка приходить до висновку, що деякі із засад (принципів) двох галузей мають практично ідентичну назву та змістовне наповнення. Як приклад наводиться засада «законності», що унормована у ст.9 КПК та «*принцип законності*», який міститься у ст.1.3.1.

Проекту КК, *«рівність перед законом і судом»* у ст.10 КПК та *«принцип рівності»* у ст.1.3.3. Проекту КК. Також можна додати ще й принцип КК, який міститься у ст. 1.3.7. *«Принцип однократності застосування кримінально-правових засобів»*, що в КПК має аналог та закріплений в ст. 19 *«Заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення»*.

Дисертантка зазначає, що деякі з засад не мають аналога у КПК України, втім засновуються на спільному підході чи спільній ідеї, що мають єдиний парадигмальний зміст (с. 443-44 дис.).

Разом з тим, самотійність предмета та метода правового регулювання кожної галузі обумовлює існування неузгодженостей. Наприклад, ст. 18 КПК України закріплює таке завдання кримінального провадження, як *«Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї»*. На відміну від КПК, Проект КК України у ст. ст.8.2.16 по-іншому вирішує питання щодо сфери права особи стосовно надання/відмови від надання інформації відносно себе й інших близьких осіб, передбачаючи відповідальність свідка, який без передбачених законом підстав відмовляється давати показання під час досудового розслідування або судового провадження в суді будь-якої юрисдикції (Стаття 8.2.16. Відмова свідка давати показання).

Також, у КПК України відсутній принцип пропорційності, що згадується у ст. 1.3.4. Проекту КК України. Це, на думку авторки, зовсім не свідчить про його повну відсутність, адже КПК України в деяких статтях по суті імпліцитно містить такі самі положення, що й в ч. 4 ст. 1.3.4. КК: *«4. Надмірність кримінально-правових засобів не допускається.»*.

Авторка також висловлює думку, що матеріальне кримінальне право та процес, окрім взаємодії на рівні принципів (засад), повинні взаємодіяти й на рівні завдань. Однак, якщо звернутися до відповідних статей кодифікованих актів, то можемо побачити багато неузгодженостей: не всі потенційні завдання передбачені (втім, скоріше, це неможливо передбачити); вказується лише на завдання, які випливають з факту вчинення кримінального правопорушення і,

водночас, ігнорується те, що особами, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, також можуть бути вчинені протиправні діяння; відбувається спроба законодавчої дифузії, тобто проникнення норм однієї галузі права в норми іншої; в законі вказуються явно нездійсненні завдання (с. 46 дис.); використовуються термінологія, яка не має чіткого правничого змісту (наприклад в ст. 2 КПК «належна правова процедура», в ст. 1.2.1. «убезпечення»).

Занурення до системного тлумачення норм КК та КПК щодо завдань кримінального провадження, термінології, яку використовує законодавець, дало можливість авторці зробити сміливий та категоричний висновок «будь-які формулювання завдань у Проєкті КК не стануть на перешкоді процесуальній реалізації положень, викладених у цьому акті. Заздалегідь розуміючи дискусійність такого висновку, вважаю, що в НПА, які регламентують сферу кримінальної юстиції в Україні, цілком можна обійтися без формулювання завдань. Якщо такі завдання і визначати, то не в галузевих актах, а в Конституції (але їх конкретні формулювання виходять за межі цієї роботи і мають стати предметом окремих досліджень).» (с. 49 дис.).

Слід всіляко підтримати думку авторки роботи про те, що «запорукою правильного та ефективного застосування положень норм двох споріднених галузей є узгодження термінології кримінального матеріального і процесуального законодавства. Ні про яку процесуальну реалізацію матеріальних кримінально-правових норм не може йти й мови, якщо одні і ті ж поняття в КК та КПК будуть позначатися різними термінами, а різні - однаковим. Загальновизнаним правилом законодавчої техніки є наступне: «один термін - одне поняття».» (ст. 49 дис.).

В.В. Навроцька у процесі глибокого аналізу термінологічного апарату кримінального права та кримінального процесу у векторі завдань дисертаційного дослідження, доходить висновку, що в правничому просторі двох галузей законодавства спостерігається міжгалузевий термінологічний хаос, що ускладнює точність формулювань та узгодженість понять (с. с. 49-98). Зокрема,

увага звертається на поняття, які використовуються двома галузями законодавства та іноді мають відповідно особливу галузеву конотацію: «потерпілий», «потерпіла особа», «потерпіла людина», «постраждалий», «підозрюваний», «особа, яка є підозрюваною» (с. 50-64 дис.); «судовий експерт», «експерт», «судово-медичний експерт» (с. 67 дис); «показання», які в КК та КПК означають не одне і теж саме (с. 68).

Тут слід підтримати авторку дисертації та зазначити, що на жаль чинне законодавство дає багато приводів до критичного ставлення до нього. Важливість та цінність підходів дисертантки можна підсилити тим, що науковці постійно підкреслюють, що як в кримінальному праві, так в кримінальному процесі важко переоцінити роль логіки у створенні законодавчих конструкцій, забезпеченні їх завершеності, точності та повноти. Законодавець має прагнути формулювати норму права так точно, наскільки це можливо, причому найбільш суворі вимоги мають висуватися до тих норм, які пов'язані з втручанням в права людини та регламентують процесуальний порядок, пов'язаний з можливим позбавленням волі.

Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що вираз «згідно із законом» насамперед вимагає, щоб втручання у права та свободи особи мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства («Полторацький проти України» (Poltoratskiy v. Ukraine) від 29 квітня 2003 року, заява № 38812/97, п. 155); «Михайлюк та Петров проти України» (Mikhaylyuk and Petrov v. Ukraine, заява № 11932/02); «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства».

Крім того, 24 серпня 2023 р. був прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність», який закріпив вимоги щодо змісту нормативно-правового акта та передбачив серед іншого, що «Норми права, що містяться у нормативно-правовому акті, мають відповідати таким вимогам: 1) однозначності їх розуміння (ясність, точність, доступність для розуміння та реалізації);... 3) їх відповідності нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгодженості з нормативно-правовими актами рівної юридичної сили; 4)

уніфікованості вжитої в них термінології...».

З огляду на постановку питання про вимоги до законодавства, які зараз закріплені на рівні Закону України, звернення авторки до термінологічної узгодженості КК України та КПК України є не просто бажанням критично поставитися до вказаних споріднених кодифікованих актів – це прагнення привести їх до вимог Закону України «Про правотворчу діяльність».

Варто погодитися з критичним ставленням дисертантки до положення, яке міститься у ст. 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», де передбачена кримінальна відповідальність свідка та потерпілого за давання ними завідомо неправдивих показань серед іншого тимчасовим слідчим або спеціальним тимчасовим комісіям Верховної Ради України, , а у ст.385 КК України «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» - відповідальність за відмову свідка від давання показань перед тими комісіями.

Відповідно до положень Закону «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» за своєю суттю ці комісії ніяк не можуть претендувати на застосування кримінально-правових норм.

Підрозділ 1.2. роботи присвячений вивченню історичного досвіду диференціації кримінального матеріального та процесуального права (с. 83-98 дис.). Вперше в науці кримінального процесу авторкою зроблений аналіз кримінального процесуального та кримінального законодавства в історико-правовому аспекті під кутом зору їх взаємозв'язків.

Зокрема, дисертанткою було піддано аналізу окремі законодавчі акти, що діяли не лише на теренах сучасної України, а й на території інших держав у зв'язку зрозумілими причинами - окремі українські землі перебували під панування інших держав - Австо-Угорщини, Речі Посполитої, Великого князівства Литовського тощо.

На підставі аналізу законодавчих актів (Короткої редакції Руської правди, Руської правди, Статуту Великого князівства Литовського, Судебників - Судебника Великого князівства Литовського 1468 р., Соборного уложення 1649

та інших пам'яток стародавнього права), авторка роботи прослідкувала розвиток кримінального та кримінального процесуального законодавства, що діяло на теренах України до середини 19 століття. Таке дослідження дало здобувачці наукового ступеня зробити такі висновки: 1) кримінальне процесуальне законодавство як самостійна галузь формувалося в «надрах» конгломерату різногалузових норм (передусім, кримінального права, цивільного права та процесу), матеріальні та процесуальні норми історично виникали паралельно; 2) розвиток кримінального та кримінального процесуального права (і законодавства) завжди йшов поруч; 3) темпи внутрішньогалузевої диференціації кримінального права та процесу наростали поступово; 4) хоча тогочасний законодавець вдається до спроб (хоч і не завжди вдалих) відділити процесуальні закони від матеріальних, до середини 19 ст. кримінальне законодавство усе ще залишалося комплексною галуззю, що об'єднувало норми не лише матеріального, але й кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права; 5) можливо, причиною і сучасного «вклинювання» процесуальних норм у сферу матеріального права є історична першість писаних норм про порядок судочинства у справах про злочини; 6) властивий праву на українських землях до середини 19 ст. рівень диференціації процедурних та матеріальних норм (що проявляється у їх близькому «сусідстві») можна пояснити низьким розвитком законотворчості, примітивізмом теоретичних підходів, відсутністю розвитку науки (с. 89-90).

Крім того, як стверджує авторка, остаточний поділ кримінального законодавства на процесуальне та матеріальне відбувся у 2-ій половині 19 століття з прийняттям Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та Статуту кримінального судочинства 1864 р. Втім, диференціація аналізованих галузей ще не була остаточно завершеною, а процесуальне та матеріальне кримінальне законодавство характеризувалося відносним взаємопроникненням (с. 91 дис.).

У підрозділі В.В. Навроцька також звертається до попередників чинних КК України та КПК України, та зазначає, що вони також не були позбавлені

міжгалузевої дисгармонії. Причому іноді це було просте запозичення, перейняття певних положень від «сусідів» (с. 93 дис.). Автор наводить численні неузгодженості цих кодифікованих актів.

Підрозділ 1.3. присвячений розгляду колізій між кримінальним матеріальним та процесуальним законодавством (с. 98-121 дис.).

Слід погодитися з В.В. Навроцькою та підтримати її слушну думку стосовно парадоксальності того факту, що незважаючи на значну актуальність досліджень взаємозв'язку кримінального права і процесу, а також кримінальних процесуальних та кримінальних правовідносин, юридичної термінології та проблем тлумачення у їхній системній взаємодії, протягом тривалого часу у вітчизняній науці не було проведено жодного ґрунтовного монографічного чи дисертаційного дослідження яке б зосереджувалося на з'ясуванні співвідношення матеріального і процесуального законодавства України, виявленні їхніх розбіжностей та пошуку шляхів подолання або хоча б мінімізації. Водночас варто зауважити, що окремі спроби у цьому напрямі здійснювалися, однак вони мали радше дотичний характер і не зосереджувалися безпосередньо на означеній проблематиці (с. 99).

Авторка роботи бере за основу стійке правниче кліше: твердження про те, що, «між кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством існує тісний, а нерідко - нерозривний зв'язок, що вони вирішують спільне, єдине завдання боротьби із злочинністю, а тому об'єктивно пов'язані». Однак, попри, здавалося б, класичний підхід щодо єдності двох галузей законодавства та права, питання первинності однієї та другорядності іншої залишається дискусійним, і науковці досі не дійшли єдиного висновку. Саме в цьому параграфі автор пропонує власний погляд на цю «вічну» проблему, розглядаючи співвідношення кримінального та кримінального процесуального законодавства крізь призму їхнього походження й функціональної взаємодії.

Аналіз точок зору, наведених дисертанткою, дозволяє зробити висновок, що саме представники матеріальної галузі схильні розглядати кримінальне

законодавство як первинне, а кримінальне процесуальне – як похідне (с. 101-102 дис.).

Яку ж позицію обстоює авторка роботи? На погляд опонента, ця позиція є найбільш прийнятною, адже висловлена точка зору про категоричне несприйняття «розведення» у часі прийняття КК та КПК. На глибоке переконання В.В. Навроцької «пакет кодифікованих законів кримінального циклу потрібно приймати одночасно і тільки одночасно, причому вимагається їх узгоджена та синхронна зміна й доповнення... Адже у протилежному випадку цей механізм може просто «заклинити» і тоді доведеться переглядати усю його нормативну основу». Такий авторський підхід, є виваженим, спрямованим не на встановлення переваги тієї чи іншої галузі та її важливості, чи визначення обслуговуючої ролі однієї та панівного значення іншої, а на конструктивне нормативне регулювання та забезпечення правозастосовного процесу одного зі складних напрямів державної діяльності.

В підрозділі приділено увагу багатьом цікавим з наукової точки зору дискусійним питанням: стосовно правової природи окремих правових інститутів; доцільності та необхідності застосування кримінально-правових приписів, що помилково містяться у процесуальному законі; необхідності подолання численних термінологічних і змістовних неузгодженостей положень Проекту КК 2019–2025 р. в тому числі й Розділу 8.1. «Злочини проти правосуддя» та Розділу 8.2. «Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю» Книги восьмої Проекту із чинним кримінальним процесуальним законодавством тощо.

РОЗДІЛ 2. «Можливість процесуальної реалізації положень матеріального кримінального закону як визначальний фактор, що обумовлює взаємозв'язки родинних галузей» (с. 121-190 дис.) складається з трьох параграфів.

У параграфі 2.1. «Процесуальна надмірність та процесуальна недостатність як крайні прояви регламентації процесуальної реалізації положень матеріального кримінального закону» (с. 121-164 дис.) авторка наполягає на

тому, що будь-які норми матеріального кримінального права лише тоді чогось варті, якщо їх положення можуть бути втілені у життя, а засобом їх реалізації є положення кримінального процесуального закону. Тому аксіоматичним є те, що будь-які положення матеріального кримінального законодавства повинні характеризуватися процесуальною реалізованістю, досяжністю.

Однак, у зв'язку з проблемами неузгодженості законодавства, можуть виникати ситуації, коли 1) наявні положенням матеріального кримінального закону не кореспондують необхідні статті, інститути процесуального права. Це детермінує процесуальну недосяжність; 2) у матеріальному кримінальному законодавстві відсутні певні положення, а в процесуальному, навпаки, закріплені статі, розраховані на застосування такої ілюзорної урегульованості. Наприклад, всі чудово пам'ятають Главу 25 КПК «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків», яка 8 років чекала на прийняття матеріального підґрунтя її застосування. Такий стан законодавчого регулювання дисертантка називає процесуальною надлишковістю, яка щоправда не перешкоджає застосуванню інших положень, втім веде до загромождження тексту кримінального процесуального закону.

В цьому контексті слід зазначити, що як положення, що характеризуються **науковою новизною та вперше** сформульовано авторкою роботи в межах формування нею концепції забезпечення єдності та взаємообумовленості кримінального матеріального та процесуального права варто відмітити питання процесуальної досяжності та положення про те, що процесуальну досяжність слід ураховувати як одну з обов'язкових підстав криміналізації у матеріальному кримінальному законі (с. 33, 122 дис.).

Також авторкою **вперше** сформульовано поняття процесуальної надмірності, як ситуації, за якої у процесуальному законодавстві закріплено статті, спрямовані на застосування положень, неіснуючих у матеріальному кримінальному законодавстві (с. 34, 188).

Одним із прикладів неможливості належної, повноцінної процесуальної реалізації положень норм матеріального кримінального законодавства, є недбала

регламентація КПК того, як повинні діяти працівники органів, що ведуть кримінальний процес, у разі смерті особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільне небезпечне діяння. Така обставина, відповідно до положень сучасного кримінального законодавства унеможливило застосування щодо неї (як до уже «несуб'єкта», того, хто, по-суті, перестав бути «особою») будь-яких заходів кримінально-правового характеру. А тому логічно, що у разі її смерті розпочате щодо неї кримінальне провадження підлягає закриттю. Однак, ця ситуація не узгоджується з положеннями ст. 61 Конституції України, згідно до якої юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (с. 123 дис.).

Ця позиція (згідно з якої до померлого заходи кримінально-правового впливу не застосовуються) відображена і в теорії кримінального права. У численних науково-практичних коментарях до КК України цілком передбачувано вказується на те, що померлі не можуть бути суб'єктами злочину (кримінального правопорушення). А відтак, смерть такої особи виключає постановлення питання про її відповідальність (с. 124 дис.). Законодавець передбачив у зв'язку з такою ситуацією п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК. Причому численні скарги, сперечання щодо цієї підстави в 2022 р. призвели до її законодавчого корегування відповідно до якого: «кримінальне провадження закривається в разі, якщо: 5) помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;». Авторка детально розглядає проблеми, які накопичилися у зв'язку з такою конструкцією КПК: наприклад, коли до суду направляється клопотання про застосування ПЗМХ, ПЗВХ, а особа помирає(с. 124-125 дис); якими є випадки, необхідні для реабілітації померлого (с. 126 дис). За підсумками пропонується нормативна корекція низки норм кримінального процесуального законодавства

Цікавими з наукової точки зору є підходи дисертантки до розгляду питань стосовно звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям

(с. 45 КК України). Авторка підіймає питання про складність оцінки щирості розкаяння. Досліджуючи таке явище, як щире розкаяння, правоохоронні органи можуть помилитися, встановлюючи його справжність, оскільки це пов'язано із встановленням психічного ставлення особи до вчиненого. Навіть якщо фактично винний повідомить, що відбулося розкаяння, у більшості випадків працівники правоохоронних органів не зможуть це об'єктивно довести (с. 132 дис.). Саме тому, слід підтримати В.В. Навроцьку, яка вважає, що неузгодженість між термінами «дійове каяття» та «слід щиро показатися», яка міститься у ст. 45 КК слід вирішити на користь словосполучення «дійове каяття», адже в ньому акцент робиться на першому слові в словосполученні. Тут, на наш погляд, треба додати аргументацію тим, що розглядуване словосполучення є неподільним, його неможна розкласти на складові, а каяття має бути дійсно дійвом.

Доволі цікавими для правозастосовної практики є підходи В.В. Навроцької до проблемної ситуації, яка може мати місце в кримінальному провадженні, якщо особа відмовляється повідомити свої анкетні дані – прізвище, ім'я та по батькові (с. 137-141 дис.). Попри те, що такі випадки є винятковими, вони все ж мають місце у слідчій та судовій практиці й потребують належного вирішення.

Звертається авторкою увага на ще один приклад неналежної процесуальної реалізації норм матеріального права - відсутність необхідної процедури врегулювання ситуації, за якої закон, що ним встановлювалася кримінальна протиправність діяння, втратив чинність (с. 143). Дисертантка на сторінках роботи ретельно аналізує процедуру реалізації норм матеріального права у випадку декриміналізації. Слід підтримати її висновок, що не можна приймати рішення про закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією в стадії підготовчого провадження. Адже для такого закриття з підстави, передбаченої п.4-1 ч.1 ст.284 КПК, потрібно, передусім, констатувати, що особою було вчинене кримінальне правопорушення (за недоведеності цього КПК підлягає закриттю за п.1 ч.1 ст.284 КПК України). Така констатація можлива лише після дослідження доказів, а на стадії підготовчого провадження, як відомо,

докази не досліджуються. А, відтак, існує потреба внесення відповідних змін до п.2 ч.3 ст.314 КПК України

Підрозділ 2.2. має назву «Недоцільність застосування засобів та можливостей кримінального процесу для з'ясування обставин, що мають квазі кримінально-правовий характер» (с. 164-190 дис.). Про що йдеться? Підіймається питання про те, що існують випадки, коли певним положенням матеріального закону не кореспондують відповідні статті та інститути процесуального права. А, відтак, ці нормативні приписи або взагалі не можуть бути впровадженні, або ж працівники органів, які ведуть кримінальний процес, намагаються «викрутитися» із того «прокрустового ложа», у яке їх загнав законодавець. Зокрема, питання про відшкодування упущеної вигоди при пред'явленні цивільного позову в кримінальному провадженні. Авторка звертається до судової практики, юридичної літератури, кримінального та кримінального процесуального кодексів, аналізу змісту їх статей, та послідовно та переконливо наводить свою позицію відповідно до якої, на її думку, впливає один загальний (генеральний) висновок: упущена вигода не може бути врахована при визначенні розміру завданої шкоди як наслідок кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння (с. 180). В. В. Навроцька займає стійку позицію, згідно якої упущена вигода не є шкодою, завданою кримінальним правопорушенням, а відтак, і не є обставиною, згаданою у ст.91 КПК України. Тому й працівники правоохоронних органів не повинні доводити відповідну обставину.

Ще одна проблемна ситуація, яку розглядає дисертантка – можливість у цивільному позові в кримінальному провадженні з засудженого чи цивільного відповідача стягнути кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування постраждалого від кримінального правопорушення. Авторка обстоює позицію згідно з якої це твердження зникло у вирі часу, як і сам КПК 1960 р., якій мав статтю 93-1 КПК, яка закріплювала це правило. Однак, і зараз можна почути твердження про те, що витрати закладів охорони здоров'я на лікування потерпілого входять до предмета доказування та

передбачені п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК, оскільки ця частина передбачає встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Більш того, існує стійка судова практика такого відшкодування (с. 186 дис.).

В цьому аспекті слід підтримати позицію дисертантки, яка вважає таке відшкодування анахронізмом, що залишила нам в спадок ст. 93-1 КПК та яка не має свого законодавчого підґрунтя в чинному КПК.

РОЗДІЛ 3. «Особливі порядки кримінального провадження під кутом зору релевантних матеріальних кримінально-правових норм» (с. 191-306 дис.) складається з трьох параграфів, в яких В.В. Навроцька розглядає взаємозв'язок та колізії норм матеріального та процесуального права під час застосування ПЗМХ (с. 191-262 дис.); при здійсненні кримінального провадження в формі приватного обвинувачення (с. 262-281 дис) та регламентації порядку здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Варто погодитися з дисертанткою, що інститут застосування примусових заходів виховного характеру (ПЗМХ) - один із тих, де особливо яскраво проявляються як нерозривний зв'язок між нормами кримінального та кримінального процесуального законодавства, так і глибокі суперечності між ними.

У цьому підрозділі акторка ретельно аналізує численні випадки непослідовності законодавця, вказує на суперечності між Кримінальним кодексом та Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про психіатричну допомогу», висвітлює проблему правової невизначеності та розбіжності у термінології. Дійсно, більше 10 років функціонує КПК, втім у ч.1 ст.503 КПК України й досі йдеться про те, що застосування ПЗМХ здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що: суспільно-небезпечне діяння, передбачене *законом України про кримінальну відповідальність*, було вчинено особою в стані неосудності, особа вчинила кримінальне правопорушення, будучи осудною, проте до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу. Проблема полягає в тому, що закону із назвою «Закон України про кримінальну відповідальність» у нас немає та навряд чи буде.

Також дисертантка звертає увагу на те, що тлумачення п.п.1 та 3 ст. 93 КК України може привести до хибного висновку, згідно з яким підставою застосування до особи ПЗМХ є, начебто, вчинення нею кількох кримінальних правопорушень чи інших суспільно небезпечних діянь, адже .

Особливо слід відмітити, що авторка всебічно аналізує проект Кримінального кодексу України, звертаючи увагу на складні питання термінологічної неузгодженості, правових суперечностей та проблеми гармонізації нормативного регулювання. Особливе місце у її дослідженні займає розгляд процесуального порядку застосування примусових заходів медичного характеру, що нерідко супроводжується правовою невизначеністю та відсутністю чітких механізмів імплементації. Дисертантка аргументовано доводить необхідність удосконалення норм права з метою забезпечення правової визначеності, узгодженості між положеннями Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України, а також гарантування прав осіб, щодо яких застосовуються примусові заходи медичного характеру.

Проблематика, висвітлена авторкою на сторінках Розділу 3 дисертації, є настільки широкою та багатогранною, що всебічний аналіз кожного аспекту потребував би значних часових і дослідницьких ресурсів. Масштаб аналізованих питань унеможливорює їхню детальну оцінку в межах відгуку опонента, адже кожне порушене питання заслуговує на окремий глибокий розгляд.

Слід підтримати авторку в її висновках про те, що виявлені недоліки в законі та в практиці його застосування мають своїм наслідком обмеження прав та законних інтересів осіб, щодо яких застосовуються примусові заходи медичного/психіатричного характеру як учасників кримінального провадження. Запропоновані зміни до законодавства, безумовно сприятимуть підвищенню ефективності правозастосовної діяльності, посиленню правового захисту осіб, стосовно за чинним КПК застосовуються ПЗМХ.

Розглядаючи у **пункті 3.2.** питання врахування взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації

кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення (с. 263-281 дис.), зроблений висновок, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення демонструє суперечності між кримінальним і процесуальним законодавством України. Хоча мав би існувати чіткий зв'язок між цими двома галузями права, на практиці він часто ігнорується. Перелік злочинів, які належать до КППО, змінювався з часом і залишається нестабільним. Станом на сьогодні він містить 60 складів злочинів, які закріплені у 44 статтях КК (с. 262 дис.). Втім і тут можна побачити суперечності, адже, наприклад, у ст. 477 КПК згадується стаття, яка вже давно виключена з КК - ст.365-1.

Проведений авторкою аналіз норм КК та КПК глибоко переконує: 1) є багато проблемних сегментів з точки зору узгодженості норм двох галузей права; 2) не існує чітких матеріально-правових або процесуальних критеріїв для визначення, які правопорушення мають розслідуватися за заявою потерпілого. Іноді до КППО законодавець відносить навіть тяжкі злочини, що суперечить логіці побудови кримінального провадження приватного обвинувачення; 3) загалом, нинішній підхід законодавця до формування переліку таких діянь є несистемним, суперечливим і потребує перегляду.

Можна погодитися з дисертанткою, що кількість кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення буде збільшуватися. На це також вказують тенденції пріоритезації, про яку все частіше ведуть мову науковці та на якої наполягають правозастосовники.

Критика авторки в бік неухважного ставлення законодавця до віднесення певних кримінальних правопорушень до справ приватного обвинувачення є зрозумілою (с. 264 дис.), адже зовсім непрозорими є критерії до віднесення певних кримінальних правопорушень до справ приватного обвинувачення, особливо коли такими кримінальними правопорушеннями є тяжкі злочини (с. 265-266 дис.).

Слід беззаперечно підтримати точку зору В.В. Навроцької з приводу того, що у КПК 2012 року не передбачено, як це було у КПК 1960 року, можливості для прокурора розпочати розслідування у справах приватного обвинувачення

без заяви потерпілого, якщо той не може її подати через безпорадність, смерть тощо (с. 270 дис.). Такий підхід законодавця залишає жертв без захисту й може викривити правову оцінку подальших злочинів, наприклад, якщо після зґвалтування винний убиває потерпілого. Через відсутність заяви зґвалтування залишиться нерозслідуваним, що вплине на кваліфікацію вбивства.

Стиль викладення тексту дисертації в цьому підрозділі вирізняється науковою глибиною, рефлексивністю та аналітичним підходом. Дисертантка занурюється у роздуми, повертається до своїх попередніх робіт, не просто цитує їх, а критично переосмислює власні погляди, аргументи та зроблені висновки. Вона не боїться визнавати розбіжності у своїх попередніх міркуваннях, аналізує їх, ставить під сумнів свої припущення та доводи, тим самим демонструючи зрілість наукового мислення. Такий підхід надає тексту особливу динамічність і показує розвиток думки, перехід від одних концепцій до інших, що робить дослідження ще більш переконливим та глибоким. Наприклад, це стосується підходу щодо можливості відмови потерпілого від підтримання обвинувачення та підстав закриття кримінального провадження. Зокрема, як зазначає дисертантка, у більшості випадків потерпілий у кримінальному процесі дійсно є реальною жертвою злочину. Однак бувають ситуації, коли так званий потерпілий помиляється, має психічні відхилення або ж свідомо обмовляє іншу особу. Якщо справа доходить до суду, а «потерпілий» розуміє, що його неправда буде викрита, він може просто відмовитися від обвинувачення. У таких випадках кримінальне провадження закривається, навіть якщо обвинувачений невинуватий, але зазнав серйозної шкоди: втрати репутації, психологічного тиску, витрат на захист тощо.

Наявна підстава закриття кримінального провадження (п.7 ч.1 ст.284 КПК) дозволяє потерпілому у справах приватного обвинувачення припинити провадження за власним бажанням, що породжує низку негативних наслідків: знецінюється праця органів досудового розслідування та суду, створюються умови для зловживань, а також ігнорується право обвинуваченого на реабілітацію через виправдувальний вирок. Щоб уникнути подібних ситуацій,

авторка пропонує позбавити потерпілого у справах приватного обвинувачення права на відмову від обвинувачення, виключивши відповідні норми з КПК. Це, на її думку, дозволить краще захистити права безпідставно обвинувачених осіб і забезпечити справедливий судовий розгляд до логічного завершення.

Підрозділ 3.3 стосується врахування взаємозв'язків і колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації порядку здійснення кримінального провадження щодо вразливих осіб – неповнолітніх (с. 281-296 дис.). Аналіз норм чинного КПК, який зробила В.В. Навроцька щодо розгляду справ неповнолітніх дав авторці змогу зробити висновок, що в законодавстві досі є багато невідповідностей між кримінальним і процесуальним правом. Більше того, з часів дії старого КК та КПК 1960 року ці проблеми не лише не зникли, а навіть поглибилися.

До основних проблем, які виокремила авторка можна віднести такі: 1) КК дозволяє суду призначати декілька примусових заходів виховного характеру (ПЗВХ) неповнолітнім, тоді як КПК — лише один. Це породжує юридичну плутанину; 2) КК дозволяє застосовувати ПЗВХ до дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Але КПК уточнює, що це можливо лише з 11 років. Виходить, ці два кодекси суперечать один одному, хоча це питання має бути врегульоване лише в КК, бо воно матеріально-правове, а не процесуальне; 3) стосовно відшкодування шкоди неповнолітніми: у КК вказано, що такий обов'язок покладається на дітей з 15 років, але за ЦК — з 14. Тому потрібно узгодити ці вікові межі між законами. Також доцільно дозволити відшкодовувати не лише матеріальну, а й моральну шкоду, і навіть за рахунок праці чи зусиль дитини; 4) назва одного з параграфів КПК містить терміни, які не є точними або логічно некоректні — наприклад, «вік кримінальної відповідальності», тоді як з точки зору законодавчої техніки краще: «вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

Результати дослідження, викладені у третьому розділі дисертації, знайшли своє відображення у 28 наукових працях здобувачки, що є свідченням глибокого аналізу, новаторського підходу та значущості проведеного

дослідження для науки та правозастосування.

РОЗДІЛ 4 Процесуальне забезпечення кримінально-правової охорони правосуддя з позицій *de lege lata* та *de lege ferenda* (с. 307-351 дис.) складається з трьох підрозділів.

У підрозділ 4.1. авторка підіймає важливі питання, пов'язані з охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в аспекті взаємозв'язку матеріальних підстав відповідальності та її процесуальної реалізації. Зокрема, доволі цікавим як з наукової так із практичної точки зору є питання кримінально-правової охорони правосуддя, а саме – реалізації положень глави XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» КК та відповідна Книга проекту КК. Наприклад, підіймається питання про право/можливість підозрюваного обвинуваченого надавати показання щодо іншої особи, та не просто показання, а такі, в яких ця особа оговорюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Як відомо, зазначає авторка роботи, ЄСПЛ стоїть на позиції, що використання підозрюваним/обвинуваченим обмови завідомо невинуватих осіб (нехай навіть і з метою власного захисту) аж ніяк не виключає притягнення його до кримінальної відповідальності, звісно ж, за умови, що така відповідальність за вказане діяння передбачена у законодавстві (с. 310).

У національній доктрині існують два протилежні підходи щодо можливості притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності. Прихильники першого вважають, що підозрюваний/обвинувачений не повинен відповідати за завідомо неправдиві показання, оскільки закон прямо цього не передбачає, а обмова інших є формою захисту, що впливає зі свободи від самовикриття. Така позиція підтримується й у законодавстві низки інших країн.

Натомість інші фахівці вказують на недопустимість такої поведінки, наголошуючи, що подібні дії є зловживанням правом, суперечать принципам добросовісності та можуть мати тяжкі наслідки.

Дисертантка поділяє саме останню позицію:

підозрюваний/обвинувачений повинен нести відповідальність за введення в оману суду та органів досудового розслідування - за умови внесення відповідних змін до ст.384 КК України (с. 313 дис.). На її думку неприпустимою є безмежна можливість захисту власних інтересів шляхом обмови інших осіб; у підозрюваного / обвинуваченого нема і не може бути в принципі права на обмову невинуватого; така обмова є проявом незаконного способу захисту (с. с. 314 дис). Підходи авторки є доволі переконливими та обґрунтованими. Поділяє В.В. Навроцька також позицію розробників Проекту КК 2019-2025 р. у тому, що обмова підозрюваним/обвинуваченим завідомо невинуватого у вчиненні кримінального правопорушення однозначно не може вважатися допустимим (причому як з юридичної точки зору, так і з морального погляду) способом захисту та що таку поведінку із категорії зловживання правом слід перевести у категорію злочинів.

Розбіжності між положеннями КК та КПК України проявляються в неоднаковому підході законодавця до реалізації права особи на відмову від надання інформації щодо себе й близьких. Так, ст.385 КК передбачає відповідальність свідка за відмову давати показання, але надає право не свідчити щодо себе, а також членів сім'ї чи близьких родичів. Водночас ст.18 КПК України вужче трактує це право, обмежуючи його сферою самовикриття у межах кримінального провадження (с. 318-319 дис.).

На відміну від КПК, ст.63 Конституції гарантує право не давати показань *щодо себе (не проти себе)* чи близьких без обмеження лише кримінальним процесом, що підтверджує її ширший зміст. Ці положення не є ідентичними, як стверджують деякі автори, адже Конституція говорить про «інформацію щодо себе», а КПК — лише про таку, що може стати підставою для підозри чи обвинувачення.

На практиці це право часто звужується до права не визнавати свою вину у вчиненні злочину. Однак особа може бути причетною не як виконавець, а в іншій якості, або відмовлятися давати інформацію, яка може мати негативні моральні чи інші юридичні наслідки.

Таким чином, ст.63 Конституції (і ч.2 ст.385 КК) гарантує ширше право на мовчання, ніж це передбачено ст.18 КПК. Конституція, як відомо, має вищу юридичну силу, а отже, положення КПК потребують приведення у відповідність до її норм, шляхом розширення гарантій, передбачених у ст.18 КПК України.

Дуже хочеться звернути увагу на ще один момент. Однією з проблем Проекту КК є оцінка «вартості» показань, висновків експерта та перекладу, даних під присягою. У п.6 ст.8.2.2 зазначено, що це підвищує тяжкість відповідних злочинів на один ступінь. Такий підхід означає: а) показання під присягою цінніші за ті, що без неї; б) показання в суді важливіші за аналогічні, дані на стадії досудового розслідування; в) показання свідка чи експерта мають більшу доказову силу, ніж, наприклад, пояснення потерпілого чи обвинуваченого.

Однак український кримінальний процес базується на принципі вільної оцінки доказів. Жоден доказ не має наперед встановленої сили. Це підтверджує й практика ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Дорсон проти Нідерландів» Суд зазначив, що свідчення під присягою не можуть автоматично вважатися більш переконливими.

У науці існує як схвалення, так і нейтральне ставлення до присяги у кримінальному процесі. Прихильники посиляються на іноземний досвід (наприклад, Німеччина, США), де неправдива присяга кваліфікується окремо.

На погляд опонента, слід підтримати підхід авторки роботи про те, що ніякої переваги у показаннях, які дані під присягою немає, а підвищення її доказової сили міфічні. Її символічна природа, наявність лише церемоніального значення і слабкий вплив на мораль виборюють підстави розглядати присягу як анахронізм, якого слід позбутися (с. 328). У КПК України варто повернутися до існуючого раніше положення, відповідно до якого учасника кримінального судочинства достатнього було попередити про загрозу настання кримінальної відповідальності за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань.

У дисертації представлено ще багато важливих і цікавих аспектів,

проблем, які заслуговують на увагу, безумовно мають бути сприйняті для законодавчого впровадження. Втім, у межах відгуку неможливо охопити їх усі, надати повну оцінку та обговорити детально, що лишає простір для подальшого аналізу та наукових дискусій.

В роботі авторка вперше у кримінальній процесуальній науці: 1) здійснила аналіз положень Проекту КК України 2019-2025 р.р. під кутом зору їх узгодженості з нормами процесуального кримінального права, висловила критичні зауваження та запропонувала рекомендації щодо забезпечення єдності і безколізійності процесуального як чинного, так і проектного матеріального кримінального закону; 2) констатувала наявність численних кримінальних процесуальних положень, які істотно обмежують реалізацію прав людини у кримінальному провадженні, особливо прав учасників провадження, які потребують особливого захисту, та висунуті пропозиції щодо усунення виявлених недоліків; 3) довела необхідність розширення процесуальних прав та посилення кримінально-правового захисту з огляду на виявлені взаємозв'язки і колізії правових норми низки учасників провадження як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту; 4) обґрунтувала, що положення вітчизняного кримінального процесуального законодавства позбавляють можливості застосувати заходи кримінально-правового характеру до порушника кримінально-правових заборон, персональні дані якого не встановлено та розробила пропозиції по вирішенню такої проблеми.

У роботі також представлено положення, в яких дисертантка удосконалила наявні наукові підходи та розширила аргументацію, поглиблюючи їх концептуальне обґрунтування (с. 36-38 дис.).

Загалом високо оцінюючи представлену до захисту дисертацію, глибину підходів і обґрунтованість висновків, сформульованих В.В. Навроцькою в результаті проведеного дослідження, слід водночас зазначити, що, як і кожне ґрунтовне наукове дослідження, ця праця охоплює низку дискусійних питань, які природно викликають потребу в критичному

осмисленні.

1. На сторінці 64-65 дисертації йдеться про визначення цивільного позову в якості «з'єднаного процесу». Ця проблема напряму пов'язана з розумінням правової природи цивільного позову, який заснований на цивільному праві як матеріальному, на відміну від кримінального обвинувачення, яке має в якості підстави виникнення – кримінальне право. Тому, на перший погляд, позиція щодо цивільного позову як до з'єднаного процесу тобто такого, «що доєднується, долучається до вирішення основного питання», а саме до «з'ясування питань застосування до особи, яка заподіяла шкоду злочином (чи іншим СНД), заходів кримінально-правового характеру» здається цілком слушною. Але це тільки на перший погляд.

Така позиція (щодо визначення цивільного позову як «з'єднаного процесу»), підлягає справедливій критиці з наступних міркувань:

1) Завдання кримінального провадження в КПК 2012 на відміну від КПК 1963 року, доповнені ще одним – «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень» (ст. 2 КПК України). При цьому цивільний позов – це процесуальна форма захисту порушеного суб'єктивного права, а відтак – засіб реалізації завдання кримінального провадження.

2) Саме тому, до цивільного позову, як засобу реалізації завдання кримінального провадження, неприпустимо ставиться як до доповнення, певного приєднання до кримінального провадження. По суті в рамках кримінального провадження (єдиного та неподільного) реалізуються відповідні завдання, та відбувається розгляд двох предметів – обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення та цивільного спору (на вирішення якого і направлений цивільний позов), отже, з погляду субординації обидва елементи кримінального провадження мають рівне значення.

2. На сторінках 78-81 дисертації порушується питання неоднозначності вирішення питання про вид діяння, забороненого КК України (суспільно небезпечне діяння), заподіяння шкоди яким надає право потерпілому на

пред'явлення цивільного (з'єднаного) позову, а саме про узгодженість ч. 1 ст. 61, ч. 1 ст. 62 та ч. 1 ст. 128 КПК України.

При цьому авторка вказує, що «підставою пред'явлення позовних вимог у КП (відповідно до положень ч. 1 ст. 61 КПК України) є завдання шкоди». На жаль послідовність розташування вказаних вище норм є не зовсім вдалою, втім вона відповідає структурі Кодексу. Усвідомлення сутності інституту цивільного позову, його правового змісту, краще починати з п. 1 ст. 128, а не ч. 1 ст. 61 КПК України, тоді така неузгодженість вже не здається такою однозначною.

Так у п. 1 ст. 128 КПК визначено:

1) хто може пред'явити позов – «особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди» (фактично це повторюється в ст. 61 КПК);

2) предмет позову - відшкодування майнової та/або моральної шкоди

3) до кого пред'являється позов - а) підозрюваний, обвинувачений, б) фізична чи юридична особа, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого, в) фізична чи юридична особа, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Особи вказані в пп. б) і в) фактично повторюються в ст. 62 КПК.

У ст. 61 та 62 КПК визначено, як іменуються особи: 1) яка пред'явила позов, та 2) до якої пред'явлена вимога про відшкодування. Отже, у даному випадку немає протиріччя чи неузгодженості.

І як наслідок такого підходу наступне проблемне питання – щодо можливості подання цивільного позову про відшкодування шкоди, заподіяної неповнолітнім віком від одинадцяти років і до досягнення віку кримінальної відповідальності.

Перше і, мабуть, головне твердження полягає у тому, що ст. 128 КПК не встановлює предметної компетенції (повноважень) для суду кримінальної спеціалізації розглянути цю категорію цивільних спорів (як з погляду його предмета, і з погляду його суб'єктного складу).

Неповнолітній (у віці від 11 років і до віку з якого можлива кримінальна відповідальність) не може бути визнаний підозрюваним або обвинуваченим, оскільки він не притягується до кримінальної відповідальності, отже, до нього не може бути пред'явлений позов. При цьому його батьки, опікуни чи піклувальники не зазначені як особи, які можуть бути цивільними відповідачами, отже, у такому випадку відшкодування шкоди можливе лише в межах цивільного процесу.

3. Наступна позиція стосовно якої хочеться опонувати впливає з першої і пов'язане з розумінням правової природи цивільного позову в кримінальному провадженні.

Підрозділ 2.2. дисертації має назву «Недоцільність застосування засобів та можливостей кримінального процесу для з'ясування обставин, що мають квазі кримінально-правовий характер».

Термін «квазі» розуміється як: хибне, псевдо-, ніби, майже, нібито, і відповідно термін «квазі кримінально-правовий характер» можна трактувати, як той, що має схожість, але не має кримінально-правового характеру. При цьому необхідно визнати, що у межах кримінального процесу шкоду слід розглядати з погляду його дуалістичного характеру:

1) шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, слід розглядати як таку, що має кримінально-правовий характер;

2) шкода, що підлягає відшкодуванню в рамках цивільного позову у кримінальному провадженні – що має суто цивільно-правовий характер.

При цьому потрібно визначити, яке значення має шкода як поняття, зазначене у п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК, при тому, що обставини, що викладені у ст. 91 КПК, підлягають доказуванню незалежно від наявності цивільного позову. Тобто можна припустити, що вони мають виключно кримінально-правовий характер.

Отже, при доказуванні виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, засоби та можливості кримінального процесу застосовуються

для з'ясування обставин, що мають саме кримінально-правовий характер. А на доказування виду та розміру шкоди, про відшкодування якої подано цивільний позов, витрачається ресурс цивільного позивача як особи, яка заявляє відповідну вимогу.

Також у цій парадигмі лежить ще одне питання щодо необхідності врахування упущеної вигоди при кримінально-правовій кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, а також можливості її відшкодування в рамках цивільного позову (сторінки 164 і далі).

Дисертантка наголошує, що втрачена вигода не підлягає врахуванню під час кримінально-правової кваліфікації вчиненого діяння, а також відшкодуванню у рамках цивільного позову у кримінальному провадженні.

Слід зазначити, що наведена аргументація дозволяє прийняти цей підхід як одну з концепцій, адже вона дає відповідь на означене питання, саме яка є характеристика зазначеного виду шкоди – кримінально-правова чи цивільно-правова, і яке поняття шкоди з погляду його змісту у кримінальному процесуальному праві.

Перше, що потрібно вказати, це те що поняття шкоди, не може бути встановлено кримінальним процесуальним правом, оскільки воно відноситься або до кваліфікації, або до відшкодування, тобто це поняття має бути визначене з точки зору кримінального або цивільного права. Але у всіх випадках визнання шкоди як шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, ґрунтується на наявності причинного зв'язку між діянням та його наслідками. При цьому авторка правильно зазначає – йдеться про «прямий причинний зв'язок».

Другий момент полягає у тому, що майнова шкода, яка підлягає відшкодуванню, охоплює поняття упущеної вигоди (ст. 22 ЦК України). Як наслідок вказавши у п. 1 ст. 128 КПК в якості шкоди, що саме підлягає відшкодуванню, - поняття «матеріальна шкода» законодавець застосував його у прямому цивільно-правовому значенні, відповідно до ст. 22 ЦК України. І, отже, для виключення упущеної вигоди зі складу шкоди, що підлягає відшкодуванню в рамках кримінального провадження, законодавець мав наголосити на тому, що

підлягає відшкодуванню матеріальна шкода, за винятком упущеної вигоди. Інакше, якщо на практиці зі складу матеріальної шкоди буде виключатись упущена вигода або буде відмовлятись у задоволенні таких вимог, то це буде порушенням права цивільного позивача на відшкодування шкоди. Завдання слідчого чи цивільного позивача довести, у межах своїх функціональних обов'язків, наявність упущеної вигоди, її розміру і прямого причинного зв'язку з діянням, яке завдало шкоди (кримінальним правопорушенням). Якщо ж прямого причинного зв'язку немає, то й упущена вигода не підлягає відшкодуванню та врахуванню під час кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення.

Третій момент. Як було раніше зазначено, кримінально-правова кваліфікація та заявлення цивільного позову – це різні поняття у кримінальному провадженні. І поняття шкоди для цих цілей може мати різне наповнення. Але з точки зору ЦК України, вимога про відшкодування упущеної вигоди може бути предметом цивільного позову та відповідно підлягає задоволенню у разі її доведеності цивільним позивачем.

4. На. С. 72-73 дисертантка зазначає, що визначення «орган правопорядку» (п.37 ч.2 ст.1.4.1 Проекту КК) викликає зауваження, адже у законодавстві органи, які під нього підпадають, іменуються правоохоронними (наприклад, ДБР, НАБУ). Термін «правоохоронний орган» є усталеним і часто вживаним у КПК, тоді як «орган правопорядку» — майже не використовується, окрім одного згадування в Конституції. Тут хочеться підтримати розробників проекту КК. Справа полягає в тому, що під час роботи Конституційної асамблеї з цього приводу були серозні дискусії. До правоохоронних органів, якщо виходити з традиційного визначення поняття цього терміну, відносяться до 80 органів, які застосовують норми права. Отже, саме термін «орган охорони правопорядку» був запропонований для заміни радянського «правоохоронний орган». Саме він при внесенні змін до Конституції України був закріплений у п. 2 ч. 1 ст. 131-1. Ці зміни були внесені до Конституції України в червні 2016 року, та планувалося продовжити реформування законодавства України, приведення його до

термінологічної єдності. Однак, реформи не були закінчені у зв'язку з об'єктивним обставинами.

5. На с. 274-277 дисертантка розглядає проблеми, які можуть виникнути у справах приватного обвинувачення. Зокрема, авторка зазначає, що у більшості випадків потерпілий у кримінальному провадженні є реальною жертвою злочину. Втім, можливі винятки, наприклад: а) особа з викривленим сприйняттям подій, б) особа, що щиро помиляється щодо правової кваліфікації ситуації, в) або ж - особа, яка свідомо обмовляє підозрюваного/обвинуваченого. Причому, якщо обмова не була викрита на стадії досудового розслідування, кримінальне провадження надходить до суду, та усвідомлюючи можливість його викриття, «лже-потерпілий» може відмовитися від обвинувачення. Як відомо, відповідно до ч. 4 ст. 26 КПК відмова потерпілого у випадках, передбачених КПК, від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

В роботі зазначено, що для деяких обвинувачених це може видаватися полегшенням, але все ж наслідки залишаються: зіпсована репутація, соціальні втрати, моральні страждання, витрачені ресурси, а іноді – шкода здоров'ю. Тому завідомо невинувата особа може не погодитися на «щасливе завершення» й прагнути виправдувального вироку задля відновлення честі та справедливості.

Дисертантка обстоює позицію, згідно якої все ж такий підхід має низку суттєвих недоліків: а) правова оцінка діяння залежатиме від суб'єктивної позиції обвинуваченого; б) зусилля органів досудового розслідування і суду можуть бути змарновані; в) потерпілий отримує право «передумати» двічі – при поданні заяви та при відмові від обвинувачення; г) така ситуація деморалізує сумлінних правоохоронців і правозахисників; ґ) найголовніше — ігнорується право невинуватого на справедливе рішення, тобто виправдувальний вирок, замість закриття провадження за нереабілітуючою підставою.

Втім, все ж уявляється, що більш переконливою є точка зору, яку раніше обстоювала В.В. Навроцька. Треба надати право вибору особі щодо якої це

провадження здійснювалося. Тобто у разі відмови потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні приватного обвинувачення розгляд справи повинен продовжуватися, але за клопотанням підсудного.

6. На с. 333-336 дисертантка ретельно аналізує ст.8.2.9 («Порушення права на захист») Проекту КК та критично ставиться до змісту статті, оскільки відповідальності підлягає суддя, прокурор, слідчий, дізнавач або співробітник оперативного підрозділу, який: 1) безпідставно не допустив захисника до участі у КП, 2) своєчасно не залучив захисника для здійснення захисту за призначенням; 3) здійснив процесуальну дію без обов'язкової участі захисника, 4) позбавив особу можливості самостійно здійснювати свій захист.

Разом з тим наводяться ще 11 потенційних ситуацій, які так само порушують право на захист. Авторка пропонує не здійснювати перерахування таких порушень, адже їх кількість може варіюватися, а у статті 8.2.9. КК «Свавільне порушення права на захист та правничу допомогу» передбачити оцінне поняття «свавільне порушення права на захист». Зокрема: «Суддя, прокурор, слідчий, дізнавач або співробітник оперативного підрозділу, який свавільно порушив право на захист або на правову допомогу, - вчинив злочин 1 ступеня.». Видається, що така оцінна норма позбавлена правової визначеності. З огляду на її потенційну затребуваність, така її редакція може призвести до труднощів у правозастосуванні, проблем тлумачення, відсутності єдності правозастосовної практики.

Слід, проте, зазначити, що висловлені зауваження не впливають на загальну виключно позитивну оцінку дисертації, не знижують її високого наукового рівня, подекуди носять спірний характер, породжені відсутністю глибоких теоретичних напрацювань із розглядуваних автором питань, обумовлені їх новелізацією, відсутністю сталих підходів до проблем, що є предметом дисертаційного дослідження.

Усе викладене вище дає підстави для такого узагальненого висновку:

1. Дисертація Навроцької Віри Вячеславівни «Взаємозв'язок й колізії кримінального процесуального та кримінального законодавства України» відповідає спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

2. Дисертація В.В. Навроцької є кваліфікаційною науковою працею виконаною здобувачкою самостійно, в якій здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-практичної проблеми взаємозв'язку, узгодженості та суперечностей між кримінальним і процесуальним законодавством України. На основі системного підходу авторкою обґрунтовано концепцію єдності та взаємообумовленості цих двох галузей права та законодавства й вирішення можливих колізій між ними, яка включає її генезу, онтологію та праксеологію. Концепція, базована на ідеї системності права та має теоретичне та прикладне значення. В роботі розв'язана важлива теоретична та практично-прикладна проблема в сфері кримінальної юстиції України, яка полягає у забезпеченні єдності матеріально-правових і процесуальних підстав її діяльності, подоланні наявних та запобіганні потенційним колізіям у законодавстві та правозастосовній практиці.

Робота містить обґрунтовані висновки на основі одержаних здобувачем достовірних результатів, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок дисертантки в науку кримінального процесу.

3. Оформлення роботи відповідає встановленим вимогам для наукових досліджень цього рівня. Дисертація представлена державною мовою, що забезпечує її відповідність вимогам академічного дискурсу.

4. Дисертація супроводжується рефератом, в якому надається загальна характеристика докторської дисертації, її основний зміст, висновки, наводиться список наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації.

5. Опонентом не виявлені некоректні запозичення, що свідчать про те, що робота відповідає принципам академічної доброчесності. Використання підходів, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України та подана до захисту у вигляді підготовленого рукопису.

6. Результати наукового дослідження опубліковані у 63 наукових працях.

7. Дисертація відповідає пп. 6, 7, 8 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. №1197 (в редакції від 8 травня 2024 р.), а її автор – Навроцька Віра В'ячеславівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктор наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

Завідувачка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
доктор юридичних наук, професор

Оксана КАПЛІНА

Підпис Оксани Капліної засвідчую,
вчений секретар
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
кандидат юридичних наук, доцент

Людмила ЛЕЙБА

15 травня 2025 р.